

Yanina Ryier

ORCID: 0000-0001-7152-706X
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Anna Dybiec

ORCID: 0000-0003-1876-1812
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Andrzej Wadas

ORCID: 0000-0002-9239-7521
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Wstęp

Przestrzeń nie jest jedynie scenerią, w której rozgrywają się wydarzenia. Jest doświadczana i przedstawiana na różne sposoby przez tych, którzy ją zamieszkują, przemierzają, pamiętają lub wyobrażają sobie. Miejsca zyskują znaczenia za sprawą praktyk kulturowych, religijnych i politycznych, a także związanych z nimi narracji; znaczenia te mogą ulegać zmianie nawet wtedy, gdy sama przestrzeń fizyczna pozostaje niezmieniona. Transformacja przestrzeni może zatem dotyczyć zarówno samych miejsc, jak i sposobów ich postrzegania i przedstawiania, wyznaczania granic w ich obrębie i wokół nich oraz relacji łączących ludzi z ich otoczeniem.

Kategorią łączącą te zróżnicowane tematy i podejścia jest transformacja. Może ona odnosić się do zmian zachodzących w przestrzeni fizycznej lub przedstawionej, ale również do przemian jej znaczenia symbolicznego, emocjonalnego, poznawczego, duchowego czy ontologicznego. W prezentowanych tu studiach pole bitwy staje się tymczasowym miejscem negocjacji; przestrzeń teatralna kształtuje się poprzez

widowisko i ujawnienie tego, co ukryte; dom zostaje przeomyślany na nowo w kontekście mobilności i niestabilności; morze zaś nabiera przeciwnych znaczeń. Inne artykuły dotyczą struktur przestrzennych służących konceptualizacji doświadczenia duchowego, sensorycznego wymiaru krajobrazów apokaliptycznych, relacji między pamięcią a światami wyobrażonymi oraz przenikania się przestrzeni fizycznej i cyfrowej. W rozważaniach tych powracają granice i momenty przejścia: między wojną a pokojem, sceną a światem, destrukcją a tworzeniem, doświadczeniem wewnętrznym i zewnętrznym czy przeszłością a przyszłością. Zamiast traktować te rozróżnienia jako niezmiennicze, autorzy analizują sposoby ich przekraczania, kwestionowania i redefiniowania w konkretnych tekstach i kontekstach kulturowych.

Tom otwiera artykuł Christophera Yatesa „«Once Inside the Hut, No-one is Going to Kill You»: From Ilion to Iraq, Battle-space to Peace-space”. Zestawiając ostatnią księgę *Iliady* Homera ze współczesnymi studiami nad wojną, Yates interpretuje spotkanie Priama i Achillesa jako stworzenie tymczasowej „przestrzeni pokoju” (*peace-space*) w szerszej przestrzeni konfliktu. Przejście od przestrzeni walki (*battle-space*) do przestrzeni pokoju umożliwia spotkanie, negocjacje i pojednanie, które nie mogłyby zaistnieć w ramach zwykłej logiki wojny. Yates rozważa tym samym, w jaki sposób przestrzeń określona przez konflikt może – w zmienionych warunkach przestrzennych i międzyludzkich – przyczynić się do budowania pokoju.

Od przestrzeni konfliktu tom przechodzi do transformacyjnego potencjału teatru. W artykule „Creating Spaces for Wonder: Dramaturgies of Revelation in Early Modern Jesuit Theatre” Jolanta Rzegocka bada siedemnasto- i osiemnastowieczny teatr jezuicki w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, koncentrując się na sposobach tworzenia i przekształcania przestrzeni teatralnej. Pokazuje, jak kształtują ją ciała aktorów, kostiumy, muzyka, architektura, krajobrazy i struktury ceremonialne. Ukrycie, zaskoczenie, przemiana i rozpoznanie stają się elementami dramaturgii, której celem było nie tylko wywołanie zdumienia widzów, lecz także prowadzenie ich ku refleksji moralnej i duchowej.

Artykuł Barbary Kos Ferreiry „Temporal and Spatial Dimensions in *Saudade* and *Nostalgia*” dotyczy relacji między przestrzenią, czasem, pamięcią i emocjami. Choć zarówno *saudade*, jak i nostalgia wiążą się z nieobecnością, utratą i pamięcią, autorka wskazuje na różnice między ich strukturą czasową i przestrzenną. *Saudade* opiera się w szczególności na złożonym doświadczeniu czasu i nie musi być związana z konkretnym miejscem, podczas gdy nostalgia pozostaje silniej związana z tęsknotą za miejscem i wyobrażeniem utraconego – lub wyobrażonego – domu.

Dom i jego pozorna niestabilność znajdują się również w centrum artykułu Katarzyny Bieli „«Woman Out of Nowhere»: House and Home in Claire-Louise Bennett's Prose”. Analizując *Pond*, *Checkout 19* oraz „Invisible Bird”, Biela omawia różne formy zamieszkiwania – od współdzielonych i wynajmowanych lokali po bezdomność. Wbrew konwencjonalnemu rozumieniu domu jako stabilnego i bezpiecznego punktu odniesienia proza Bennett eksponuje mobilność oraz możliwość konstruowania tożsamości poza utrwalonymi modelami życia domowego. Autorka odnosi te przedstawienia zarówno do współczesnych problemów mieszkaniowych, jak i do szerszych zagadnień kobiecej autonomii i ról społecznych.

Marta Gibińska w artykule „*The Tempest and the Interplay of Spaces*” zwraca się ku miejscu, które pozornie stanowi jedną całość, lecz w doświadczeniu bohaterów okazuje się wielorakie. Choć wyspa Szekspira odpowiada dramatycznej zasadzie jedności miejsca, Kaliban, Ariel, Prospero, Miranda, marynarze i arystokratyczni rozbitkowie doświadczają jej i postrzegają ją na różne sposoby. Odmienne historie, pragnienia, motywacje i pozycje bohaterów tworzą różne wersje tego samego terytorium. Współistnienie tych perspektyw przestrzennych staje się zarazem sposobem ukazania społecznych i politycznych relacji między postaciami.

Joanna Nowińska w artykule „*Between Destruction and Development: The Dynamics of Transformation in the Sensory Landscapes of the Apocalypse of St John*” poddaje refleksji przestrzeń apokaliptyczną poprzez jej wymiar sensoryczny i performatywny. Łącząc analizę tekstualną i egzegezę z Biblical Performance Criticism, teorią afektu, antropologią zmysłów i badaniami nad oralnością, autorka podważa interpretacje przemiany apokaliptycznej skupione wyłącznie na destrukcji. Odwołując się do semickiej koncepcji siedmiu zmysłów – wzroku, słuchu, smaku, węchu, dotyku, ruchu i mowy – wskazuje na dynamikę, w której destrukcja współistnieje z rozwojem.

Środowisko naturalne znajduje się w centrum artykułu Brygidy Pudełko „*The Sea as a Source of Inspiration and a Force of Destruction in Conrad's The Mirror of the Sea*”. W twórczości Conrada morze jest jednocześnie przestrzenią fizyczną, przedmiotem estetycznym, symbolicznym zwierciadłem i miejscem próby dla człowieka. Jego płynność i zmienność pozwalają przypisywać mu przeciwstawne znaczenia: jest niszczycielskie i obojętne, a zarazem pociągające i inspirujące. Analiza Pudełko koncentruje się na tej ambiwalencji oraz na sposobach, w jakie spotkanie z morzem kształtuje ludzkie doświadczenie i los.

Aleksander Gomola w artykule „*Spatial Conceptualizations of Spiritual Life: A Cognitive-Linguistic Perspective*” zajmuje się z kolei

strukturami przestrzennymi, za pomocą których ujmowane jest doświadczenie wewnętrzne. Dokonując przeglądu pism Augustyna z Hippo, Julianny z Norwich, Teresy z Ávili, Williama Lawa i Etty Hillesum, Gomoła omawia powracające schematy wyobrażeniowe, takie jak pojemnik, centrum–peryferie, góra–dół oraz źródło–ścieżka–cel. Pomimo odmiennych kontekstów historycznych i teologicznych opisy życia duchowego wielokrotnie odwołują się do ucieleśnionego doświadczenia przestrzeni, ruchu i architektury. Kategorie przestrzenne dostarczają zatem języka pozwalającego wyrazić doświadczenia, których nie sposób bezpośrednio obserwować ani opisać.

Marta Komsta w artykule „Spaces of Memory as Visions of the Future in Spiritualist Utopias” analizuje wybrane dziewiętnastowieczne teksty spirytystyczne, koncentrując się na relacjach między pamięcią, modelowaniem przestrzennym i przyszłością. Przedstawione w nich światy powstają ze wspomnień, a jednocześnie pozostają ukierunkowane na postęp i dalszy rozwój w życiu pozagrobowym. Pamięć łączy zatem przeszłość z przyszłością, zamiast jedynie zachowywać to, co zostało utracone. Omawiane przestrzenie utopijne wyłaniają się z napięcia między zbiorową pamięcią kulturową a pamięcią indywidualną oraz między ciągłością a transformacją.

Artykuł Urszuli Terentowicz-Fotygi „The Physical, the Digital and the Hybrid in Narrative Storyworlds: A Preliminary Framework” poświęcony jest przenikaniu się przestrzeni fizycznej i cyfrowej we współczesnych narracjach. Wychodząc od rozwoju koncepcji przestrzeni cyfrowej i jej przedstawień w literaturze cyberpunkowej, Terentowicz-Fotyga omawia światy narracyjne, w których przestrzenie fizyczne i cyfrowe współistnieją i nakładają się na siebie. Autorka proponuje model analizy przestrzeni fizycznych, cyfrowych i hybrydowych, odpowiadający specyfice narracji, w których utrwalone kategorie opisu przestrzennego nie funkcjonują już niezależnie od siebie.

Dział Varia obejmuje cztery artykuły. Mieczysław K. Leniartek w tekście „Niwelacja «dialektu znaków architektonicznych» na przykładzie zbudowanego środowiska Sudetów” przygląda się temu, w jaki sposób współczesna architektura sudecka odnosi się do regionalnej tradycji budowlanej. Odwołując się do językoznawczego pojęcia niwelacji dialektów, pokazuje, że nowe realizacje mogą cytować, kopiować lub naśladować tradycyjne wzory, czerpać z nich inspirację albo je negować, i dowodzi, że o ładzie przestrzennym w Sudetach decyduje nie tyle powielanie tradycyjnych znaków morfologicznych, ile odwołanie się do kontekstu przyrodniczego postrzeganego w wymiarze ekologicznym.

Anna Kulpa w artykule „Kobieca delikatność czy męska śmiałość? Rozpoznanie problematyki relacji dewizek do strojów specjalnych z perspektywy nauk o kulturze” weryfikuje powszechne przekonanie, że dewizka należała wyłącznie do męskiego świata rzeczy. Na podstawie obiektów zabytkowych, prasy modowej, pamiątek oraz przedstawień malarskich i fotograficznych śledzi związki dewizki z płcią, strojem i zawodem nosiciela – od uniformów medycznych i mundurów wojskowych, przez stroje duchownych, po polski strój narodowy i stroje regionalne – i pokazuje, że o jej kobiecym lub męskim charakterze decydował szereg zmiennych czynników.

Sabina Kwiecień w artykule „Warszawskie czasopisma towarzystw naukowych jako narzędzie komunikacji naukowej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku” omawia jedenaście periodyków wydawanych przez warszawskie towarzystwa naukowe. Wykazuje, że oprócz upowszechniania wyników badań czasopisma te dokumentowały, organizowały i integrowały życie naukowe, a zarazem nie wykształcił się jeden model periodyku naukowego: struktura poszczególnych czasopism zależała od ich profilu dyscyplinarnego i charakteru instytucji wydającej.

Dział zamyka artykuł Pauliny Winiarskiej „Calvin O. Schrag’s Concept of Transversal Rationality: An Interpretive Framework and Its Relevance to Polish Cultural and Communication Studies”, wprowadzający koncepcję racjonalności transwersalnej Schraga do polskich studiów kulturowych i komunikacyjnych. Zestawiając ją z psychologią transgresji Józefa Kozieleckiego, teorią dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego oraz diagnozą płynnej nowoczesności Zygmunta Baumana, autorka formułuje procesualną koncepcję podmiotowości, opartą na sprawczości jednostki i etycznej odpowiedzialności wobec Innego.

W części Recenzje zamieszczono dwa teksty. Artur Górecki omawia monografię Michała Mrozka *OP Habitus. Klucz do teologii moralnej św. Tomasza z Akwinu* (Toruń 2025), w której pojęcie habitusu zostaje ujęte jako klucz interpretacyjny do teologii moralnej św. Tomasza zawartej w *Summie teologii*; recenzent podkreśla znaczenie książki dla etyki, teologii moralnej i filozofii wychowania. Andrzej Wadas recenzuje natomiast książkę M. Antoniego J. Ucerlera SJ *The Samurai and the Cross: The Jesuit Enterprise in Early Modern Japan* (Oxford 2022), która sytuuje misję jezuicką w Japonii w perspektywie historii powiązanych (*connected histories*) Europy i Azji oraz analizuje spory teologiczne, prawne i polityczne, które ukształtowały japońskie „stulecie chrześcijańskie”.

Zapraszamy do lektury.
Yanina Ryier, Anna Dybiec, Andrzej Wadas

